

DLA doktori értekezés tézisei

Laczkó-Pető Balázs

Bartók és az ütőhangszerek

Vikárius László, CSc

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28-as számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok
besorolású doktori iskola

Budapest

2025

I. A kutatás előzményei

A hazai Bartók–kutatás utóbbi harminc évében számos olyan kiemelkedő tanulmány született, amely Bartók életművében valamilyen módon érinti, olykor kifejezetten hangsúlyozza az ütőhangszerek fontosságát. Ezen tanulmányok szerzői jelentős hazai Bartók kutatók többek között: Tallián Tibor, Somfai László, Kárpáti János és Vikárius László, amelyek a disszertáció témám kiindulásához fontos támpontokat jelentettek.

Azonban olyan magyar szakirodalom, amely kifejezetten Bartók és az ütőhangszerek témakörét helyezné a központba mindeddig nem készült. Bartók ütőhangszeres szempontból legjelentősebb alkotása, a *Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre* kutatásával és mélyreható elemzésével számos hazai és nemzetközi zenetudós foglalkozott, azonban ezek közül egy olyan külföldi szakirodalom található, amelynek írója a Szonátát ütőhangszeresként elemzi ezáltal annak ütőhangszeres vonatkozását helyezi előtérbe. Kristen J. Lou *A Percussionist's Guide to Performing Bartók* DMA disszertációjában a művet elsősorban előadóművészi megvalósítása tekintetében vizsgálja, amelyben kitér részletesen a szólamok technikai megvalósításának

problematikáira, illetve a megfelelő hangzások gyakorlati kivitelezésére is.

A Szonátával kapcsolatos többi magyar és idegennyelvű tanulmányban is találhatók ütőhangszerekkel kapcsolatos fontos megállapítások, azonban kifejezetten a műben fellelhető egyes ütőhangszeres szerepek teljeskörű vizsgálatára – amelyet Bartók elemzésében négy pontban meghatározott – a korábbi szakirodalmakban nem találkozhatunk.

A téma szempontjából jelentős Bartók Észak-Afrikai, arab gyűjtésének fontos nemzetközi szakirodalmaként említeném Mehdi Trabelsi *La musique populaire arabe dans l'œuvre de Béla Bartók* PhD disszertációját, amelynek szerzője a gyűjtést széleskörűen vizsgálja, illetve fontos megállapításokat tesz annak ütőhangszeres vonatkozásait illetően.

II. Források

A témával kapcsolatos legfontosabb primer forrásként említeném Bartók műveinek kéziratos fogalmazványait, amelyeket a Bartók Archívumban lehetőségem nyílt tüzetesen

megvizsgálni, és ezáltal közelebb kerülni az alkotói folyamathoz.

A kézzongorás Szonáta legelső kéziratot fogalmazványait a Szonáta Felix Meyer szerkesztésében nemrégiben megjelent facsimile kiadványából ismertem meg, amely a művel kapcsolatos legfrissebb tanulmányokat is tartalmazza. A Szonáta keletkezésének és bemutatóinak kutatásához elsődleges forrást Bartók levelezései jelentették, amelyek Demény János (szerk.) *Bartók Béla levelei*, illetve Pávai István és Vikárius László szerkesztésében megjelent *Bartók Béla élete – levelei tükrében* CD-ROM kiadványából ismertem meg.

Bartók arab gyűjtésének archív hangfelvételeit, illetve Bartók hozzájuk kapcsolódó jegyzeteit, Kárpáti János szerkesztésében megjelent *Bartók és az arab népzene* című CD-ROM-on keresztül tanulmányozhattam.

Fontos forrásként emelném ki Bartók írásait, amelyek Tallián Tibor által közreadott: *Bartók Béla írásai 1. Bartók Béla önmagáról, műveiről, az új magyar zenéről, műzene és népzene viszonyáról*, illetve Lampert Vera közreadásában és Révész Dorrit szerkesztésében megjelent: *Bartók Béla írásai 3. Írások a népzeneről és a népzene kutatásról* című köteteiben találhatóak.

Bartók ütőhangszerekhez fűződő viszonya, 1970-ben a Magyar Televízió által Roubál Rezsővel, az Operaház akkori timpanistájával – Bartók halálának 25. évfordulója alkalmából – készült riportból ismerhető meg, amelyet a Nemzeti Audiovizuális Archívumban tudtam megtekinteni.

III. Módszer

Kutatásom kezdetén részletekbe menően vizsgáltam Bartók valamennyi zenekari-, és kamaraművében megjelenő ütőhangszeres szólamait, amelyek fontosabb jellemzőit megállapítva, például a pontos ütőhangszeres apparátust, az ütőhangszerek alkalmazott szokatlan ütésmódjait, hangzásait, effektusait, illetve sajátos szerepeit tanulmányoztam. A műveiben megfigyelhető újszerű ütőhangszeres ütésmódok és hangzások létrejöttének körülményeit, alkalmazásának motivációit, és az ütőhangszerek adott zenekari vagy kamarazenei közegben betöltött sajátos szerepeit, a fellelhető forrásokkal összevetve, például saját írásai, levelezése, műveinek kéziratos fogalmazványai, illetve a visszaemlékezések segítségével kutattam, amelyeket művein keresztül kronologikusan, a disszertációm függelék részének jegyzékében közlök.

Az ütőhangszerek effektusait, a partitúrában betöltött különféle szerepeit a disszertációmban három művén keresztül, az 1. és 2. zongoraversenyében, illetve a kézzongorás Szonátában vizsgáltam meg. A művek elemzését a partitúra vagy az ütőhangszeres szólamból vett kottapéldákkal szemléltetem.

Bartók arab gyűjtése ütőhangszeres kíséreteinek kutatása azért kiemelkedően fontos a témát illetően, mert Bartók ebben az általa gyűjtött népzenei anyagban egy olyan összetett – különböző ütés módokat, és ritmikai motívumokat változatosan alkalmazó – ütőhangszeres kísérő gyakorlattal találkozott, amely mintául szolgált saját kompozícióihoz. A gyűjtés tanulmányozása közben több olyan felvételt találtam, amelynek ütőhangszeres lejegyzése részben, vagy teljesen hiányos. A felvételek hiánypótló lejegyzése, az archív felvételek gyenge minősége, másrészt a kísérek gyors és komplikált ritmusképletei miatt sokszor csak a felvételek lassított lejátszása által volt lekottázható, és pontos hangszerszerű lejegyzéshez annak ütőhangszeren történő eljátszására is szükség volt.

IV. Eredmények

Témaválasztásomat elsősorban személyes zenekari ütőhangszeres élményeim határozták meg, amelynek során megismeretem Bartók műveinek rendkívül színes ütőhangszerhasználatát, másodsorban szembesültem a téma érintetlenségével, egyúttal gazdag eddig feldolgozatlan forrásaival is, amelyek feltárása a kutatásom fő motivációját jelentették.

Művei ütőhangszeres szólamainak eddig feltáratlan területét ismertetve dolgozatomban Bartók újszerű ütős effektusait teljes életművén keresztül összefoglalóan, valamint 1. és 2. zongoraversenyében részletesen is bemutatom. A disszertáció kétzongorás Szonáta elemzésében, a Bartók által meghatározott, azonban eddig mélyrehatóan nem vizsgált különféle ütőhangszeres szerepeket mutatom be kottapéldák segítségével. Bartók arab gyűjtésének eddig kevésbé kutatott hiányzó ütőhangszeres kíséreteiről általam elkészített ütőhangszeres kíséreteinek kottapéldái közül kiválasztottam azokat, amelyek valamilyen szempontból, például sűrűn variált ritmusképletei miatt kiemelkednek a többi közül. Ezen kísérek kottapéldáit dolgozatom 1. fejezetében közlöm, illetve részletesen elemzem.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Bartók Észak-Afrikai arab gyűjtésének ütőhangszeres kíséreteit bemutató előadássorozat: amelyben a disszertációban közölt és hiánypótló ütőhangszeres kíséreteket, az elméleti ismertetés mellett az archív felvételekkel együtt, autentikus arab ütőhangszereken mutattam be.

– Bartók Béla Zene- és Táncművészeti Szakgimnázium, 2024. június 18.

– Székesfehérvári Hermann László Zeneművészeti Szakgimnázium és Alapfokú Művészeti Iskola 2024., június 19.

– Richter János Zeneművészeti Szakgimnázium, Győr, 2025. március 18.

– Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2025. május 6.

– A disszertáció Bartók arab gyűjtésének ütőhangszeres kíséreteiről szóló fejezetét, tanulmány formájában, a Magyar Zene Zenetudományi Folyóirat komolyabb változtatásokat javasolva elfogadott közlésre, amelynek publikálása várhatóan 2025-ben megtörténik.